

BRANIMIR DONAT

(5. IX. 1934. - 15. IV. 2010.)

Dana 15. travnja 2010. godine ugasilo se jedno od najžustrijih i najpolemičnijih pera hrvatske književne kritike – umro je Branimir Donat.

Pravim imenom Tvrtko Zane, Zadraniin po podrijetlu, rođen je 5. rujna 1934. godine u Zagrebu gdje je završio osnovnoškolsko i gimnazijsko obrazovanje. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu studirao je jugoslavistiku i komparativnu književnost, a defektologiju na Visokoj defektološkoj školi. U književnosti se počeo javljati već kao gimnazijalac uređujući časopise *Polet* i *Naš glas*, dok je kao student uređivao kulturnu rubriku u *Studentskom listu*. Početkom 60-ih godina u književnoj se javnosti počinje služiti pseudonimom Branimir Donat, i to ponajprije u zagrebačkim, novosadskim i beogradskim književnim glasilima. Naime, utilitarni je komunistički režim 1957. godine Tvrtka Zanu osudio na godinu i pol zatvora zbog navodne povezanosti s hrvatskim intelektualcima emigrantima. Nakon oslobođenja zakrivši se simboličnim zadržanim pseudonimom, Donat ulazi na široki književnokritičarski prostor bivše Jugoslavije, ubrzo postavši jednim od vodećih autoriteta suvremene književne i kulturološke kritike. Surađivao je u *Telegramu* i mnogim drugim časopisima a uređivao je časopise *Naša knjiga* i *Republika*. Bio je jedan od osnivača, urednika i stalnih suradnika časopisa *Kritika*. Do umirovljenja radio je kao urednik u Nakladnom zavodu Matice hrvatske.

Djelujući izvan institucija Donat nije robovao jedinstvenom i strogom interpretatorskom ključu odčitavanja književnoga teksta, dapače, svoju je slobodu koristio u pluralitetu tematskih preokupacija kao i metodičkih postupaka. Svoju prvu knjigu objavljuje tek 1970. godine i to nakon desetljeća vrijednoga kritičarskog pregnuća. Riječ je o knjizi *Osporeni govor ili egzotika svakodnevnog* u kojoj se osim književnom kritikom bavi i mitologijom svakodnevice. U istoj je godini objavio još dva iznimno vrijedna ostvarenja – knjigu *Udio kritike* i knjigu *O pjesničkom teatru Mirolava Krležę*. Posljednjim je djelom revalorizirao stavove o Krležinim ranim dramama o kojima je kritički govorio svojim tzv. *Osječkim predavanjem*. Donat je u ranom Krležinu dramskom opusu prvi prepoznao izniman doseg hrvatskoga avangardnog teatra, koji upravo s Krležom stoji uz bok europske avangarde. Drži se da je esej "Tragičnom kermesu" o Krležinu *Kraljevu* jedan od najuspješnijih Donatovih eseja uopće, te da je jedan od temeljaca u proučavanju Krležinih dramskih *legendi*.

Knjigom *Udio kritike* Branimir Donat definira svoj položaj književnoga kritičara, ali i progovara o udjelu kritike u sveukupnoj interpretaciji i percepciji književnoga djela. U eseju "Položaj kritike" iz istoimene knjige ispituje povijest književne kritike da bi konačno zadao i nove smjerove njezina djelovanja. Stoga četirima odrednicama zaključuje kakva bi trebala biti književna kritika, da bi ih sve ujedinio pod zajedničkim nazivnikom – *raznolikost*, što ujedno i jest dominantna njegovoga cjeloživotnog kritičarskoga djelovanja. U tom je smislu rani Donat zapisao: *Kritika izrasta iz nedoumice pred koju je dovode umjetnička djela. Raznolikost pristupa*

ne prazni djelo, nego produbljuje našu svijest o njemu, omogućuje da iza sumorne jeseni dođe proljeće i da se na starom deblu pojave nove mladice.

Branimir se Donat već zarana "specijalizirao" za hrvatsku prozu, pa osim što se bavio znanim i afirmiranim autorima, njegova je velika zasluga upravo u oživljavanju nepravedno zaboravljenih i prešućenih hrvatskih pisaca, ali i u oživljavanju svijesti o novim i drukčijim fenomenima hrvatske književnosti. Od neprocjenjiva je značenja njegovo novo tumačenje *Planina Zadranina* Petra Zoranića, prvoga hrvatskog romanopisca, i to u eseju "Neuvižbani konjic Petra Zoranića na stazi netlačeni" iz 1969. (*Zadarska revija*), odnosno u knjizi *Unutarnji rukopis* 1972. godine. Donat provokativno postavlja pitanje može li nam Petar Zoranić biti suvremenikom?! Odčitavajući kompleks pastorale u povijesnom razvoju hrvatske književnosti, o Zoranićevoj aktualnosti sam odgovara: *Kao potvrdu istinskog kontinuiteta pastorale kao narativne strukture spomenimo uz Zoranićeve Planine neke proze Vladimira Nazora, pripovijest Mor Đure Sudete i na kraju njezinu dezintegraciju u Izdajicama Antuna Šoljana. (...) Planine me zanimaju tek ukoliko u toj prošlosti hrvatske književnosti nazirem neka rješenja za djela koja su se pojavila tri stotine godina kasnije.*

Donat je prvi u hrvatskoj književnoj kritici upozorio na fenomen hrvatskih suvremenih fantastičara nazivljući ih *borgesovcima*, otkrivši otkuda dolaze poticaji njihove manirističke, danas bismo zasigurno kazali i postmodernističke poetike s početka 70-ih godina. Čitajući još cijelo desetljeće ranije i Borgesa, i Calvina, i Cortasara Donat je u eseju "Astrolab za hrvatske borgesovce" suvereno prepoznao hrvatsku fantastičarsku poetološku matricu. Osjećajući senzibilitet književnoga duha i nove kulture on je spontano otkrio samu bit postmodernističke poetike. Pišući podcjenjivački o novoj književnoj maniri on je otkrio istinu na kojoj se temelji cjelokupna dimenzija suvremene postmoderne prozaistike: *Istodobno vraćanje tajnama jezika i igrama formalne logike vraća književnost u naručje govora i okrilje riječi. Bijeg od zbilje u prostor tlapnje može se isto tako shvatiti i tumačiti kao oblik odustajanja od odgovornosti, a ne samo kao izraz prezira prema ritualnom govoru suvremene politike, koji književnost lišava osjećaja odgovornosti.*

Premda se svom svojom kritičarskom snagom Donat obrušio na pojavu hrvatskih fantastičara, on je o fantastici kao žanru unutar književne i likovne umjetnosti napisao mnogo. Vrijedi tek spomenuti *Antologiju hrvatske fantastične proze i slikarstva* iz 1975. godine koju je uredio zajedno s Igorom Zidićem, te knjige *Približavanje beskraj* (1979.), *Fantastične figure* (1984.) i *Hodočasnik u labirintu* (1986.).

Prateći ustrajno književnu, napose prozaističku produkciju na kulturnom prostoru bivše Jugoslavije, Branimir je Donat na vrijeme znao odčitati svaku novu književnu pojavu, odnosnu svaku mijenu dominantne poetike. Tako već početkom 80-ih godina on u knjizi eseja *Olisbos* problematizira suvremenu književnost u dodiru s trivijalnim žanrovima, pa će eseje gore navedene knjige pobliže odrediti kao *eseje o teoriji i praksi književnog klišeja*. O trivijalnoj je književnosti Donat pisao još početkom 70-ih godina u časopisima *Mogućnosti* i *Vidik* pa se u tom smislu smatra jednim od prvih književnih kritičara i teoretičara koji je postavio

problem trivijalnih žanrova unutar opusa matične književne struje, odnosno koji je postavio pitanje što je to *visoka*, a što *niska* književnost.

Interpretativno raznolikim ključem – od strukturalizma, psihoanalize do antropološkog čitanja, Donat je zadao sasvim novo i drukčije viđenje hrvatske poratne proze. O tome nedvojbeno svjedoči cijeli niz njegovih knjiga koje se danas smatraju obveznim vodičem hrvatskim književnim "labirintom" – *Strujanja u novijoj hrvatskoj noveli* (1971.), *Unutarnji rukopis* (1972.), *Brbljava sfinga* (1978.), *Hodočasnik u labirintu* (1986.), *Studije i portreti* (1987.), *Pegaz ili dada* (1988.), *Razgolićenje književne zbilje* (1989.), *Crni dossier* (1993.), *Društvo žrtvovanih hrvatskih pjesnika* (1998.), *Politika hrvatske književnosti i književnost hrvatske politike* (1998.), *Središte na rubu* (2007.). Među autorskim knjigama Branimira Donata svakako valja izdvojiti i monografiju o Ulderiku Donadiniju iz 1984. godine, dok je svoje zanimanje hrvatskim ekspresionizmom razradio priređujući 2001. godine antologiju poezije hrvatskog ekspresionizma pod naslovom *Put kroz noć*. Također, Donat je priredio još cijeli niz antologija i zbornika, a među kojima se izdvajaju – *Strukturalizam* (1974.) sa Z. Mrkonjićem, *Nasmijani udesi: antologija hrvatske humorističke proze* (1973.-75.), *Iz teorije književnosti za djecu* (1973.), *Sovjetska kazališna avangarda* (1980.), *Antologija dadaističke poezije* (1985.), *Tijelo tvoje duše: antologija proze hrvatske secesije* (2004.).

Nakon godina uređivanja edicije *Pet stoljeća hrvatske književnosti* za koju je priredio cijeli niz izabranih djela poprativši ih vrijednim predgovorima uz cjelovit bibliografski inventar, po umirovljenu Branimir Donat 1994. godine u Zagrebu osniva privatnu izdavačku kuću *Dora Krupičeva*. Iznimno svijetao lik Šenoina romana održao je živost Donatova djela sve do smrti. U izdanju Donatove *Dore Krupičeve* izdan je cijeli niz iznimno vrijednih djela hrvatske književnosti. Ne dopustivši da se ugasi uljanica nad uspomenom hrvatskih književnih klasika, Donat je neumorno priređivao izabrana djela U. Donadinija, N. Šopa, V. Vide, Lj. Wiesnera, ali i uredio niz zbornika kritika o književnome stvaralaštvu K. Š. Gjalškog, A. Šoljana, I. Slamniga, J. Kaštelana, S. Mihalića, N. Šopa, N. Fabrija.

S obzirom da nije bio zaštićen obručem fakultetske katedre, on nije živio paralelan svijet uz književnu produkciju, on je naprosto živio u njoj i od nje. Stoga se nerijetko libio ostaviti po strani svoju građansku erudiciju i naoštriti kritičarsko pero prema postojećem društvenom stanju. Branimir se Donat tako u godinama formiranja novoga hrvatskog identiteta s početka 90-ih postavio ne samo kao *arbitar de gustibus*, već i kao sveznajući moralni arbitar.

Ne pripadajući nijednoj književnokritičarskoj struji, školi ili bilo kakvoj sličnoj grupaciji, Branimir je Donat osvojio samosvojan položaj unutar korpusa hrvatske književnosti. Svako izučavanje hrvatskoga književnoga stvaralaštva kao i njegovih određenih fenomena bez prethodno dobrog poznavanja rada Branimira Donata unaprijed je osuđeno na uzaludan posao. Stoga je malo reći hvala čovjeku koji je vjerovao i živio veliku Riječ.

Sanja Knežević